

да благодари, него што би он то хтео, јер у данашњем начину васпитавања нема ничега, што би једно или друго заменило. Јер ко данас учи све, од својих учитеља или из књига, ма да може избећи учење без разумевања, ипак није принуђен, да учи своју ствар са обе стране. Ретко је да и сами филозофи познају и једну и другу страну ствари и обично је, да је оно најслабије, што је ко наменио, за одбрану свога мњења, да наведе својим противницима. Данас је у моди, не уважавати негативну логику, која доказује оно, што је слабо у теорији и оно што је погрешно у пракци, без да утврђује позитивне истине. Таква негативна критика, била би додуше жалосни резултат, али се не може, а да се не цени као средство којим се може доћи до позитивног знања и уверења. И докле год се људи, не буду по плану у томе вежбали, дотле неће бити знатних филозофа и општа образованост биће, на ниском ступњу, изузевши математичке и физикалне науке. На сваком другом пољу, неће нико моћи захтевати да му се призна да је зналац, ако није, било сам собом, било принуђен од других, ударио оним путем духовног развитка, којим би га повела жива препирка са противницима. Види се дакле, да би несмислено било одрећи се овакве преке користи, када се она сама нуди, а до које би се тако тешко дошло, да је нема. Има ли дакле људи, који поричу неко донесено мњење, или су готови да то чине, ако им само допушта закон или јавно мњење, оно дајте да им благодаримо, да их пажљиво слушамо, да се радујемо што се нашао неко, који ће урадити за нас посао, који би ми и сами и са већом муком морали урадити, ако нам је иоле стало до тога, да знамом јесу ли наша уверења онаква, као што треба да су, и имају ли животне снаге у себи.

Имамо да говоримо још о једном од главних узрока, по коме је потребно да има различитих мњења, све дотле, докле човечанство не дође на онај ступањ духовног развитка, који је још у недогледу. – До сада смо се освртали, само на две могућности а те су, прво, да уобичајено мњење може бити погрешно, елем друго неко мњење истинито; а друго, ако је уобичајено мњење истинито, оно да је веома важно, да се ухвати у коштац са противном заблудом, да би се истина тиме јасније појмила и осетила. Али има још један случај, који се чешће дешава, него оба горе поменута, а тај је, кад од оба мњења која се боре, нит је једно погрешно, нит је друго истинито, већ су међу собом поделили истину. Онда је нужно, да има одвојеног мњења, да би се допунила она честица истине, коју није захватило уобичајено мњење.

Опште распростра мњења, о свим стварима које се не дају лако појмити, имају нешто истине, али ретко да имају, у себи, сву истину. Она су само један део истине, час мањи, час већи, обично су претерана и накардна, отргнута од оних истина, које би ваљале да су уз њих и да их ограничавају. Расколничка пак мњења, садрже у себи неке од оних угушених и пренебрегнутих истина и ове раскинувши своје доскорашње окове, теже или да се споје са оном истином, што је уобичајено мњењу, или да јој изађу напријатељски на оглед, градећи се истом искључивошћу, целом целцатом истином. До скоро се ово најчешће догађало, јер је човечији дух више једностран него свестран, и отуд бива, да при превратима мњења, један део истине пада, док се дуги међутим уздиже. И сам напредак, који би ваљао да умножава истине, замењује једнострану и непотпуну истину, само другом истином, и користи у толико, у колико је истина која замењује, потребнија и боље одговара потреби тренутка, него она, која се замењује. Узевши дакле у обзир овај једнострани значај владајућег мњења и тамо, где се оно заснива на истинитом темељу, ваља дакле